

به نام خداوند جان آفرین

تحلیل موضوعی و محتوایی مقالات مجله‌ی شعرپژوهی (بوستان ادب) از شماره‌ی ۱ تا ۶۰ (بهار ۱۳۸۸ تا تابستان ۱۴۰۳)

محمد مرادی

صدیقه محمدی حسین آبادی

چکیده

مجله‌ی شعرپژوهی (بوستان ادب) دانشگاه شیراز، تنها مجله‌ی علمی-پژوهشی زبان و ادبیات فارسی است که به صورت تخصصی پژوهش‌های مربوط به شعر فارسی را منتشر می‌کند و از سال ۱۳۸۸ در قالب دوفصلنامه منتشر شده و تحقیقات دانشگاهی این حوزه را در اختیار پژوهشگران قرار داده است. با توجه به اهمیت این مجله در تحقیقات ادبی محققان معاصر به‌ویژه در حوزه‌ی مطالعات شعر فارسی، در این مقاله پس از تنظیم پیکره‌ای از ۵۵۱ مقاله‌ی منتشرشده در ۶۰ شماره‌ی مجله (بهار ۱۳۸۸ تا تابستان ۱۴۰۳) در قالب word، به صورت جستجوی همزمان یارانه‌ای و دستی، پژوهش‌ها از منظرهای الگوی نظری، آثار و خالقان ادبی پرتکرار، موضوع‌ها و حوزه‌های اصلی پژوهش و دوره‌های اصلی شعر فارسی به شیوه‌ی تحلیل محتوا بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد پیوندی مستقیم میان موضوعات پربسامد پژوهش‌ها و رشته‌ها و گرایش‌های موجود در دانشگاه‌ها، به‌ویژه دانشگاه شیراز و همچنین، محتوای سرفصل‌ها و دروس مقاطع رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی وجود دارد. از منظر دوره‌شناسی، پژوهشگران بیش از همه بر اشعار سده‌های چهارم، ششم و هفتم و هشتم و دوران معاصر و شاعرانی چون: فردوسی و حافظ و مولوی و عطار و سعدی متمرکز شده و بسیاری از حوزه‌های شعر فارسی کمتر بررسی و نقد شده است. واژه‌های کلیدی: بوستان ادب، دانشگاه شیراز، مجله‌ی شعرپژوهی، مقالات علمی پژوهشی، تحلیل موضوعی.

۱. مقدمه

مقالات علمی پژوهشی در روزگار ما، یکی از قالب‌های اصلی ارائه‌ی یافته‌های علمی به مخاطبان و همچنین، از مهم‌ترین مسیرهای رشد پژوهشی دانشگاه‌هاست که متناسب با روش و دیدگاه و هدفی که دارد، انواعی مختلف را در بر می‌گیرد. (ر.ک. فتوحی، ۱۳۹۸: ۱۲۰) در دهه‌های اخیر، این گونه در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی نیز به تبع دیگر رشته‌ها، پس از کتاب، جایگاهی مؤثر در تحقیقات دانشگاهی پیدا کرده و بسیاری از تحلیل‌ها و یافته‌های جدید این حوزه، در قالب آن منتشر شده است. رشد بسامد مقاله‌نویسی علمی در دهه‌های اخیر، سبب شده است که انتشار مجلات صاحب مجوز

در حوزه‌های گوناگون ادبی فراوانی یابد و همین نکته، تخصصی شدن مسیر فعالیت‌های مجلات علمی را ضرورت بخشیده است.

مجله‌ی شعرپژوهی دانشگاه شیراز، یکی از مجلات ریشه گرفته از نشریه‌ی علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز (آغاز کار ۱۳۶۵) است که از سال ۱۳۸۸ به صورت مجزا، با عنوان «بوستان ادب» در حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی منتشر شده و از سال ۱۳۹۱، بر اساس سیاست وزارت علوم و کمیسیون نشریات کشور، مبنی بر تخصصی‌تر شدن مجلات، به صورت ویژه به بررسی متون نظم فارسی پرداخته و اکنون در جایگاه یکی از کهن‌ترین مجلات علمی و با عنوان جدید «شعرپژوهی»، به مهم‌ترین مجله‌ی تحقیقی حوزه‌ی شعرپژوهی فارسی تبدیل شده است. (رک. سامانه‌ی مجله <https://jba.shirazu.ac.ir/>)

از آنجا که بررسی و آسیب‌شناسی سیر پژوهش‌های مجلات علمی، می‌تواند به پژوهشگران و همچنین سیاست‌گذاران مجلات ادبی و حوزه‌های پژوهش، کمک کند که مسیر مناسب را برای انتخاب موضوع و همچنین بررسی جایگاه و سیر پژوهش‌های قبل، در پیش گیرند؛ در این مقاله پس از مطالعه‌ی ۵۵۱ مقاله‌ی منتشر شده در مجله‌ی شعرپژوهی و در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۴۰۳، وضعیت کارنامه‌ی شعرپژوهی فارسی با تکیه بر الگوی پژوهش، حوزه‌ها و موضوع‌ها و رویکردهای اصلی پژوهش‌ها، متون و شاعران پر تکرار و ادوار اصلی پژوهش تحلیل و نقد شده و جنبه‌های مغفول در تحقیقات ادبی، معرفی شده است.

۱.۱. پیشینه‌ی تحقیق

چنانکه از تحقیقات پیشین می‌توان دریافت، عمده‌ی پژوهش‌های مربوط به مقاله‌پژوهی دانشگاهی، به توصیف، نقد و به‌ندرت آسیب‌شناسی و تحلیل سیر کارنامه‌ی مقالات پژوهشی در ایران پرداخته‌اند. در این مقالات یا کتاب‌ها، اغلب، شاعران، نویسندگان و موضوعات پژوهش‌های دانشگاهی بررسی و نقد شده؛ چنانکه بسیاری از تحقیقات پیشین به بررسی مقالات علمی‌پژوهشی در حوزه‌ی شناسایی و نقد نویسندگان یا شاعرانی چون: مولوی، سعدی، حافظ، فردوسی و شاهنامه، نظامی، انوری، هدایت، آل احمد، نیما، اخوان، شاملو، سهراب، دولت‌آبادی و فروغ بسنده کرده‌اند یا از منظرهایی چون: ادبیات تطبیقی و ادبیات پایداری و گونه‌های ادبی، مقالات علمی و سیر آن‌ها را تحلیل کرده‌اند.

از میان محققان، حیدری (۱۳۹۸) به صورت توصیفی، مقالات نوشته شده در حوزه‌ی حافظ‌پژوهی را از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۰ بررسی کرده است. همچنین شیردخت مطلق قوچان (۱۳۹۹) به صورت توصیفی و انتقادی، مقالات ادبیات تطبیقی را در مجله‌ی الدراسات الادبیه دانشگاه لبنان، نقد کرده است. طالبی گنجه‌ای (۱۴۰۰) نیز ساختار پیشینه‌ی تحقیق را در مقالات علمی رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی تحلیل و آسیب‌شناسی کرده است. شیوه‌ی این پژوهش‌ها، سازگار بر مطالعه‌ی کلیت پژوهش‌هاست و بیشتر ماهیتی توصیفی دارد و اجزای تحقیقات به صورت بسامدی-مقایسه‌ای، در آن‌ها بررسی نشده است.

از میان پژوهشگرانی که ساختاری نسبتاً مشابه را با این تحقیق انتخاب کرده‌اند؛ علی‌زاده و نایی (۱۳۹۷) با رویکرد علم‌سنجی، مقالات مجله‌ی *ادب فارسی* دانشگاه تهران را تحلیل محتوا کرده‌اند. در این پژوهش ۱۴۷ مقاله‌ی نمایه شده با تکیه بر متغیرهایی چون: جنسیت محققان، هم‌تالیفی، موسسات و دانشگاه‌های مربوط و اعضای هیئت تحریریه بررسی شده و به صورتی بسیار گذرا به کلیت موضوع و تنوع و زمان تالیف منابع تحقیق در پژوهش‌ها توجه شده است. (همان، ۲۲۳ تا ۲۳۱) مرادی و احمدی (۱۳۹۸)، با تکیه بر مقالات علمی‌پژوهی (۱۳۷۰ تا ۱۳۹۰) رویکردهای اصلی اخوان‌پژوهشی را در نقد معاصر بررسی کرده‌اند. در این پژوهش صرفاً ۵۲ مقاله‌ی نمایه شده در پایگاه‌های علمی، تحلیل و آسیب‌شناسی شده و وضعیت مجلات علمی، مورد نظر نبوده است. محدود بودن تعداد مقالات و در نتیجه، امکان پرداختن به خطاهای محتوایی و پیشینه‌ای، از جنبه‌های مثبت این تحقیق است. (ر.ک. همان، ۲۵۴ تا ۲۵۸) همچنین مرادی و محمدی حسین‌آبادی (۱۴۰۲) با تحلیل مقالات منتشرشده در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز از آغاز تا ۱۴۰۰، پژوهش‌های این حوزه را از منظرهای موضوعی، الگوی پژوهش و منابع و آثار پرتکرار و پراستناد بررسی و آسیب‌شناسی کرده‌اند. الگوی این پژوهش، نزدیک‌ترین روش به تحقیق پیش‌روست و بر اساس تنظیم پیکره‌ی مقالات، صورت گرفته و علاوه بر موضوع، منابع پرتکرار و همچنین پیوند دانشگاهی محققان نیز در آن بررسی شده است.

در مجموع پژوهش‌های یادشده، هیچ تحقیقی، گستره و چارچوب مقاله‌ی پیش‌رو را در حوزه‌ی مقالات حوزه‌ی شعرپژوهی و همچنین مقالات علمی‌پژوهشی زبان و ادبیات فارسی ندارد و از منظر موضوع در تحقیقات پیشین، مقالات مجله‌ی *شعرپژوهی از منظرهایی چون: موضوع و حوزه‌ی پژوهشی، آثار و ادوار پربسامد پژوهش شعر فارسی* تحلیل و بررسی نشده است.

۱.۲. روش تحقیق

در این پژوهش، ابتدا پیکره‌ای از عنوان‌ها، چکیده‌ها، موضوعات و واژه‌های کلیدی مجموع مقالات (۵۵۱ مقاله) منتشرشده در مجله‌ی *شعر پژوهی دانشگاه شیراز (بوستان ادب)* از شماره‌ی نخست تا ۶۰ فراهم شده و سپس به روش تحلیل محتوا بر اساس شاخه‌های الگوی نظری، آثار و شاعران پرتکرار، موضوعات و حوزه‌های پژوهش، ادوار و قرن‌های مورد نظر پژوهشگران در مطالعات شعرپژوهی، از این پیکره استخراج و بررسی شده است. با توجه به تأثیر نوع رسم‌الخط در استخراج هوشمند داده‌ها، در استخراج اطلاعات، از دو روش جستجوی رایانه‌ای و همچنین خوانش متنی بهره گرفته شده تا نتایج آماری دقیق‌تر و با صحت اعتبار بیشتر ثبت شود.

۲. متن اصلی

محققان شعر فارسی، با توجه به سنت تحقیقات ادبی از سویی و از دیگرسو، متناسب با تخصص و سلیقه‌ی خود، در انتخاب روش و مسئله‌ی پژوهش و متون و آثار بررسی شده، رویکردهایی متفاوت و گاه شبیه هم داشته‌اند. در بخش